

Lea Zlodej

OTROŠTVO KOVAŠKIH OTROK V KAMNI GORICI V DVAJSETIH IN TRIDESETIH LETIH 20. STOLETJA

Razpadajoč in hkrati edini ohranjeni vigenjc ter stare hiše v Kamni Gorici nemo pričajo o vrvežu in vsakdanu kovačev, ki so se tu rodili, si našli zaposlitev in ustvarili družine. Le še nekaj jih je, potomcev kovačev, ki so še živeli to življenje in bili priča neizprosnemu in revnemu, vendar polnemu vsakdanu. Z njihovimi življenji pa se izteka tudi nema pripoved časa, ki ga ni več.

Veliko je že bilo napisano o kovaštvu v Kamni Gorici in Kropi – o zgodovini, življenju in predvsem delu, pa o množici žebljev, orodju, vigenjcih..., skoraj nič pa o otroštvu kovaških otrok.

In ravno ta zastrti segment njihovega življenja me je tako pritegnil, da sem z diplomsko nalogo želela raziskati in ohraniti vsaj delček osebne zgodovine še živečih posameznikov, ki sta jih povezovala geografska utesnjenost in poseben način življenja – kovaštvo. Osredotočila sem se na rojstvo, bivanjske razmere, hrano, praznike, igro, delo in šolo. O tem so vaščani s časovno distanco in neidealizirano pripovedovali svoje 'otroške' zgodbe.

V izbor sem vključila tiste ljudi, ki so preživljali otroštvo v letih od 1918 do 1941 in od katerih je vsaj eden od njihovih staršev koval, kar pa je skoraj avtomatično pomenilo, da so z njim kovali tudi njihovi otroci.

Tako sem pozimi 1996–97 pripovedi osmih vaščanov snemala na magnetofonski trak in jih v kolokvijalnem jeziku prenesla v nalogo. Če bi jih snemala zdaj, bi imela le še pet informatorjev.

Z menoj so delili spomine iz otroštva Valentin Arh, Franc Kapus, Janez Kralj, Franc Smrekar, Marija Šlibar - Plevnik, Valentin Šparovec, Marija Varl in Cecilija Varl - Pogačnik.

ROJSTVO

Vsaka noseča ženska, ki je kovala, je imela na trebuhu deščico, da se ni udarila v trebuh, saj so kovale, dokler niso dobile popadkov; zgodilo se je tudi, da je katera rodila na poti domov. Pri porodu je bila zraven vaška babica, ki je bila zlata vredna. Mnogim ženam je kuhala in vsem posodila oblačila za h krstu. Po porodu so mame ostale doma le kak teden ali še

Pred vigenjcem Kofara v Kamni Gorici, ok. 1931.

manj, odvisno, koliko je bilo dela. Porod jim je pomenil 'nujno zlo', ki pa so ga mimogrede opravile in po sili razmer hitele vihteti kladivo, da bi mož ne bil v zamudi. Za otroka bo že poskrbljeno, so pričakovale.

V.A. pripoveduje: *Mama je vso nosečnost kovala. Ko je mama rojevala, smo otroci ostali doma, seveda pa v drugi sobi. Se spomnim, ko je bil mlajši brat rojen, smo bili v zgornji kamri. Teta je prišla domov in rekla, kar pridni bodite, bo voda prinesla bratca ali pa sestrico, mi smo pa prav nestrpno čakali, kdaj bo voda kaj prinesla.*

Med menoj in sestro oz. bratom je 11 in 10 let razlike. Tisti otroci, ki so bili vmes, so vsi umrli – gotovo jih je bilo pet. Eden je umrl, ko je od mame vse šlo. Ko je babica prišla, je od mame vse šlo, kar lahko gre takrat, ko rodi. Ata so šli v Radovljico peš po dr. Ovsa. On se je s kočijo pripeljal in mami dal eno inekcijo, potem pa je rekel, da ne more nič več pomagat in da bo treba v Ljubljano. Bil je tako dober, da je posodil kočijo, da je ata lahko peljal mamo v Podnart na vlak. Ko sta prišla v porodnišnico, so rekli, da od tisočih ena ostane živa. Otrok je bil mrtev, mama pa je ostala živa. Rekla je, da je nikoli na svetu ni tako zeblo kot v tistem poletnem času, ko je sedela na klopi, zavita v rute. Ko je po enem tednu prišla domov, je ata že toliko nakoval, da mu je morala pomagati špicat, se spominja V.Š.

Stekleničke so imeli, denarja pa nikoli ni bilo dovolj, da bi kupili dude. Kovaški dojenčki so namesto dud imeli punkeljce, *cunce* so jim rekli, iz blaga, in če je bilo kaj sladkorja, ga je mama zavila noter. Bilo je zavezano, da sladkor ni padel ven, in tisto je otrok žvečil. Naredilo se je tudi, da je cunco kateri od otrok pojedel in se na ta način zadušil.

Nekaj plenic je že bilo, za h krstu in zdravniku, drugače pa pretrgane rjuhe in stare cunje. To je bilo vse razkošje. Tudi posebnih oblačil za dojenčke niso imeli, ampak so bili dojenčki oblečeni v zanje prevelike obleke starejših otrok. Shodili so bosi.

Kot je bilo v tistem času v navadi, so tudi kamnogoriške mame dojenčke tesno povijale s povoji, da jim je bilo gibanje čim bolj onemogočeno. Pravili so, da če ne bo povit, bo pa *krulov*.

BIVANJE

Pri Arhovih so spodaj imeli spodnjo hišo, kamro in kuhinjo, ki ni bila več črna, ampak navadna, s starinskim štedilnikom. S kuhinje se je kurilo tudi za v krušno peč. Zgoraj je bila zgornja hiša, kamra in še dve sobi. V zgornji hiši je spal samo stric, kadar je prišel domov, bila je samo njegova. V zgornji kamri pa sta bili teti, kadar sta prišli na obisk.

Pohištvo je bilo skromno. Poleg postelje, če so jo premogli, so imeli kako skrinjo za obleke. Ob peči je bila klop, v kuhinji *mentrga* namesto mize in stoli. Redki so že imeli železen štedilnik, saj so prevladovale črne kuhinje, in omaro, v katero so spravili nekaj loncev, *lubensko skledo* in jedilni pribor – aluminijaste žlice.

Otroci so jeseni hodili h kmetom *koruzo majit*, tako da so iz tega dobili slamo, natrgali liste, jih sušili in s tem polnili *slamarce.* Uživali so, ko je šumelo, ko so lezli v posteljo. To slamo so vsako leto menjali, če pa že ne, pa vsaj dodajali, ker so otroci še dolgo posteljo močili, saj so bili vse dni v vodi. Mokre slamarce so potem sušili zunaj.

Če je družina premogla, je najmlajši imel *špampet* (otroška posteljica z leseno ograjico) in v njem spal skoraj do desetega leta, drugi otroci pa so spali po dva na eni slamnjači.

Prizori zakonskega življenja so se dogajali tudi pred radovednimi otroškimi očmi, saj so zaradi pomanjkanja prostora vsi spali v isti sobi, razen nekaterih očetov, ki so zaradi posledic vojne in težaškega dela imeli odprte rane, iz katerih je tekel gnoj in so zato imeli privilegij spati v svoji postelji, če ne celo v svoji sobi. Zaradi neločenosti in pomanjkanja postelj oziroma ležišč je bilo težko ohraniti zasebnost, kaj šele intimnost.

Ata in najstarejši brat sta zase spala v sobi. Najstarejši sestri sta pa tudi že šli služit. Ostali smo spali v kuhinji – z mamo smo štirje najmlajši spali. Ostali so spali v slamarcah – v kuhinji, ki je bila pozimi zakurjena, da nas ni zeblo, se spominja C.P.

Bili smo štirje otroci in smo spali po dva in dva, vsi v isti sobi. Če je bilo le mogoče, je ata sam ležal, ker je bilo nevarno zaradi noge. Pri mami je pa ležal majhen otrok, pravi M.V.

V.Š. je z bratom spal skupaj do druge svetovne vojne, ker ni bilo postelje: *Kot otroci smo bili pol življenja v vodi, kjer smo se tudi prehladili, tako da sem ponoči večkrat polulal brata, ker sva skupaj spala. Ata in mama sta spala v sobi, skupaj z mlajšo sestro, starejša sestra je pa že šla na služenje, ker ni bilo nič denarja. Ko sem bi jaz večji, so bile žimnice. Še dobro vem, ko sva z mamo šla žimo cufat. Vendar vem, da so bile zame najboljše slamnate spodnje blazine, ker so bile nebeško tople.*

Spali smo na slamnačah. Jaz sem spal na butarah, pa dva koca sta bila čez. Če je bilo pa mraz, smo se pa s starimi cunjami pokrili. Ata in mama sta pa v postelji spala. Kasneje smo imeli provizorične postelje, v katerih smo tudi trije spali. Pa bile so take velike škarje, smo rekli, da so jih zasadili na kraje, da ni deka ven padla, je povedal F.K.

Pri Kraljevih so spali vsi v isti sobi. Ata in mama sta ležala v postelji, otroci pa na slamaricah. Če so bili

malo bolj pridni, so lahko šli k njima ležat, drugače pa ne.

OBEDOVANJE

Jedilnik kovaških družin je bil skromen in enoličen. Preden so začeli jesti, so vedno molili. Ata je vedno prvi začel jesti. On je tudi razdelil hrano, pomolil, potem so pa začeli jesti. Tudi od mize je najprej vstal oče, potem pa še drugi. Ta red so vsi spoštovali.

Kruh smo vedno imeli. Jaz se še spomnim, da je mama vedno dala tudi sosedovi hčeri kruh, če je bila pri nas, ker so bili večji reveži, saj niso imeli mame, pripoveduje M.V. Imeli so srečo, da kruha niso stradali, vendar so do njega imeli spoštljiv odnos; rezala sta ga samo ata in mama, otroci nikoli. *Če si popoldan rekel mami za kos kruha, je rekla: »Kruh spi. Čez dve uri bo večerja.«*, se spominja F.K.

Mama je ob sobotah pekla kruh. Ata je vedno dobil hlebček in ga pomakal v olje. Vedno ga je pojedel sam. Nikoli ga ni dal nam, otrokom, se spominja F.S.

Tudi druge hrane otroci niso smeli sami vzeti. Žgance so pa tako vsi iz ene sklede jedli in navadno je bila od sklede do otroških ust cesta, saj so vsi hiteli jesti. Če so bili hitri, so se najedli, za počasne je bolj malo ostalo, saj niso prišli zraven.

F.S. se spominja, da je bila ob štirih popoldne malica – kos kruha. In če si zamudil, še kruha nisi dobil. Mama je ob sobotah spekla tri hlebe kruha za cel teden. Potem je bil pa pod ključem – in dolgo časa je mama rezala kruh, vsem. *Lahko si desetkrat rekel, da si lačen, ampak nisi dobil nič ekstra za jest. Ni bilo. Mi smo dolgo časa skupaj jedli. Najraje sem jedel žgance in polento, sem se vsaj najedel. Enkrat sem zelo delal, pa je mama rekla, da mi bo naredila jajce. To je bilo razkošje, vendar pa se nisem najedel. Ko smo bili večji, nam je pa na kruh dala mast in sladkor, če je bilo.*

Meso je bilo samo ob nedeljah, pa še takrat ga je vsak dobil samo en košček. Najboljši kos je pripadal očetu. *Ko smo imeli meso, je oče točno podelil, kaj bo kdo imel. Otroci smo dobili majhen košček, pa toliko več krompirja. Zase je vzel največ*, pravi J.K.

Pri Arhovih so bili petki, kar se hrane tiče, malo drugačni, saj so pri njih največkrat jedli makarone in pili lipov čaj, v katerega je ata dal otrokom eno majhno žličko borovničevega likerja, kar se jim je vedno dobro zdelo – zato da je bil čaj pobarvan. V nedeljah so vedno malicali mesene klobase: ata pol klobase, mama od druge polovice večji košček, od otrok pa je vsak dobil en kolešček. In en kozarec malinovca.

Pri Kraljevih je bila zjutraj kava in kruh, opoldne juha, navadno prežganka in krompir. Če je slučajno ostalo kaj od kosila, so pojedli zvečer, največkrat pa so imeli krompir v oblicah, rekli so mu tudi *krompir v hlačah*, saj ga niso nič olupili. Kruh je bil pod ključem. Sladkor dvakrat pod ključem. Točno je bilo odrejeno, koliko se poje. *Če ne bi bilo zaklenjeno, bi verjetno na skrivaj hodili krast. Enkrat me je oče dobil. Ko sem odprl skrinjo, da bi vzel sladkor, mi je pokrov spustil na roke. Vse sem imel posnete od pokrova. Rekel mi je: »Kar še malo zdrži, da boš vedel, kdaj si kradel,«* pravi J.K.

Otroci so komaj čakali pusta, ko so starejši začeli pravit, da so gospodinje *med noge zakurile*. Imeli so namreč posode, ki so imele tri ali štiri noge in tam spodaj se je zakurilo, pa flancati so se cvrli. Še tople so jih lahko pojedli, kar so jih hoteli. Mama jim je samo prepovedala čez piti vode. Za mrzle flancate je bilo pa treba prosit.

F.S: *Ko je bil čas za cvrenje krofov, je ata rekel: »Danes imajo ta boljše gospodinje bel predpasnik,« kar je pomenilo, da bo treba cvret. Vendar, če ni bilo, mama tudi cvreti ni mogla.*

V poletnem času so nabirali gobe, maline in borovnice, vendar se jih niso mogli najesti, ker so jih hodili k bogatim v Radovljico prodajat. Iz zaslužka za prodane borovnice so kupili moko, mleko. Ker so jih nabirali vsak dan, so imeli malo zaloge, saj so prinesli denar domov in redki srečneži so dobili dovoljenje, da so si lahko kaj kupili. M.V. si je za 1 dinar kupila črni kruh.

Dan za dnem smo nabirali borovnice in otrokom se je to zelo vleklo in smo bili naveličani. Smo rekli mami: »Danes bo pa dež.« Mama pa: »Otroci, na vrhu Jelovice bo jasno.« In res je bilo. Mama je nabirala zelo lepe borovnice, naše so bile pa vse speštane – in te je bilo teže prodati, pravi C.P.

Ko so bila jeseni zrela jabolka in hruške, so jih otroci skrivaj hodili *rabutat* in gorje, če bi jih dobil gospodar ali oče. Niso smeli priti z jabolkom domov, saj bi bili najbrž tepeni. Otroci so to skrivali drug pred drugim – to so počeli posamezno in na skrivaj. Nič pa ni bilo narobe, če je po vodi priplavalo kako jabolko, tistega so lahko vzeli. *V Bukovljah so bile prima češnje,* se spominja F.K. *Zmenili smo se, in ob štirih zjutraj smo šli nanje. Šest nas je bilo gor, ko nas dobijo Svetinova mama. Vprašala nas je, če nas je Toman poslal, ker nas ni spoznala. Rekli smo, da ja, in tako smo se rešili.*

OBLEKA IN OBUTEV

Kjer je bilo več otrok, so seveda obleke ponosili eden za drugim. Pa tudi podedovanih oblek pokojnih tet in stricev se niso branili. Tudi bogate gospe so revnim rade dale kak kos obleke. Mame so vedno gledale, da so bile obleke zašite in oprane. Eno oble-

ko so imeli za vsak dan, ena je bila zakmašna, ena pa praznična, in gorje, da bi to obleko imeli otroci eno uro prej oblečeno. Spodnje perilo je bilo že luksuz.

V tretji razred sem hodil, ko me je oče k žnidarju peljal, da mi naredi 'hlače na skok' – bile so tako narejene, da so bile po hrbtu dol odpete, da ko je otroka na stranišče, je samo počepnil, saj spodnjega perila nismo imeli, se spominja J.K.

Fantje so pozimi in poleti nosili kratke hlače. Pozimi so nosili volnene nogavice nad koleni. Vendar je bilo še vedno, poleti in pozimi, del stegen golih.

Dekleta so nosila obleke, čez pa predpasnike. Če jim je šivilja zašila obleko, jo je običajno do tal, da so jo čim dalj nosile. Zato so včasih pri pomerjanju malo počepnile, da so bile manjše in s tem je bila mogoče malo krajša tudi obleka.

V glavnem so bili bosi. Čevlji so bili redkost, pa še ti so bili ponošeni in sta jih navadno nosila dva. Sicer so pa imeli cokle iz lipovega lesa, oblikovane po nogi, ravne spodaj in zgoraj.

Bilo je okoli pusta in vem, da so rekli, če greš bos na Zijavko, dobiš rdeče čevlje. Bili smo še otroci, in to nam ni šlo v glavo. To so nam starši pripovedovali, pa nismo pogruntali. Potem smo pa ugotovili, da te tako v noge zebe, da imaš od tega rdeče noge. Jaz nisem šla nikoli na Zijavko, pripoveduje M.P., ki se tudi spominja, na kakšen način je vsako leto imela nove čevlje. *Spomnim se, da je potem, ko sem že hodila v šolo, hodil en čevljar k hiši in ti je čevlje pomeril. Za današnji čas se to zdi malo čudno, vendar tako je bilo. Pomeril nam je stopala, da smo za veliko noč imeli nove čevlje. Naslednje leto pa je te čevlje' foršibal', so rekli. Pustil je zadnji del in peto, sprednji del je pa naredil nov.*

BOLEZNI

Če so bili bolni, nihče od staršev ni ostal doma, samo mama je večkrat hodila domov gledat; delat je bilo vedno treba. Največ so uporabljali domača zdravila – gorski mah in zdravilne rože, ki so jih nabirale mame. Trpotec je bil reden obliž otroških ran. Če so jih bolela ušesa, so vanje zlili toplo olje. Pa brinove jagode za želodec. Za zbijanje vročine so jim zavezali kisove obkladke s koruzno moko na stopala, da je vročino ven potegnilo. Če pa je bila vročina zelo visoka, so jih ovijali v ledeno mrzle mokre rjuhe. Veliko so se igrali okoli vode, zato so imeli tudi veliko kožnih bolezni. Bili so garjavi, imeli so gnojne rane, šen. To so zdravili z lipovim sokom iz lubja. *Jaz sem preživel dva taka šena, pri katerem se mi je gnojilo od kosti ven. Skoraj bi umrl, saj ni bilo zdravnika,* pravi J.K. Ni dosti manjkalo, pa bi umrl tudi F.S.: *Imel sem pljučnico in so mislili, da bom umrl. Skoraj so mi že jamo skopali. Pa je ata rekel, da mi bo dal 'purfl' (strelivo), cel teden sem ga pil z mlekom in se pozdravil. Zdravnik je rekel, da če ne bi videl, da ne bi verjel. Bilo je neverjetno.*

Če pa je bilo kaj resnega, so šli v Radovljico. *Enkrat se spomnim, mi je tako kri tekla iz nosa, da se je je čez noč do jutra tri četrt lavorja nabralo. Peljali so me v Radovljico, peš. Zamašili so mi nos in rekli, da bi bilo najbolje, da bi se nazaj peljal. Ja kako naj se pa peljem,* se je spraševal V.Š.

Svojo zgodbo ima tudi F.K: *Bilo mi je 8 let. S sosedom sva v potoku lovila ribe in nabodel sem na žico. Vse se je zastrupilo. Dve leti nisem mogel na noge stopiti. Mama me je s koreto ali pa na ramenih nosila v Radovljico. Vem, da si je želela, da bi umrl in ji tako prihranil peklenske muke. In sebi tudi. Šele l. 45 sem šel na operacijo, da so mi nogo operirali.*

IGRA

Igra kot ena izmed najpomembnejših kategorij modernega pojmovanja otroštva je že zastopana v vsakdanjih prizorih kovaških otrok, vendar se bistveno razlikuje od sodobnih formulacij svobode igre. Saj ne, da bi kovaškim otrokom starši narekovali, katere igre naj se igrajo, pač pa so jim čas trajanja in kraj igre določali z nevidno vrvico, ki je otroke držala v nenehni pripravljenosti biti staršem na razpolago. V igri so bili otroci izredno iznajdljivi, saj niso imeli na voljo toliko vrst igrač, kot jih imajo otroci zdaj, zato so se šli igre, pri katerih niso potrebovali posebnih pripomočkov. Njihove igrače so bile narejene po domišljiji, označevali sta jih izvirnost in uporabnost v času in prostoru. V prostem času so si izmišljali najrazličnejše zabave, od kopanja in drsanja do lovljena ptičev. Vse to seveda z vednostjo staršev.

Ker je bilo v vasi speljanih veliko potočkov, so se otroci veliko zadrževali ob vodi in tako so se tudi igrali veliko ob njej in v njej. Izdelovali so vodne mlinčke, spuščali ladnjice, opazovali vodne živali in podobno. Na Zijavki so se šli *zbijanje koze* – postavili so tronožec iz lesa in metali palico. Kdor je zbil kozo, je bilo dobro, drugi so pa čakali okrog in kdor je letel po palico, so ga nabili; tako so večkrat prihajali domov z modricami.

Starejši fantje so imeli tekmovanje s kolesi. Bila so železna, premera 60 cm, in kdor je znal, ga je zvaril. Imeli so potiskavnice, s katerimi so potiskali kolo in tekli za njim. Potegnili so črto, potem pa je približno 10 fantov teklo do označenega cilja. Po celi vasi so se podili.

Če se jih je več zbralo, so se šli igrico *ali je kaj trden most* ali pa *očka, očka, jaz pa ne bom ležal.* Otroci so se zbrali na kupu in vsi ležali, ni bilo važno, kje. Eden je bil pa glavni in ta je bil očka. Potem so pa nagajali. Eden je vstal pokonci in rekel: *»Očka, očka,*

jaz pa ne bom ležal.« Očka je prišel k njemu in če ni že ležal, potlej je moral on biti očka.

Poleti so radi skakali *risentanc* in se zelo veliko *čiškali* – frnikulali, tudi deklice. S peto so naredili luknjico, pred stojiščem pa črto. Frnikule so bile iz ilovice. Delali so jih pozimi, potem so jih pa spekli in z barvami pobarvali. Dalo se jih je tudi kupiti, vendar so bile zelo drage in strašno veliko vredne: *Če si izgubil 5 navadnih in če si dal 1 kupljeno, si dobil nazaj 5 navadnih.*

Na bližnjo Vrčico so se otroci hodili kopat. Fantje v fantovski *tonf*, ki je bil malo večji, dekleta pa v manjšega, dekliškega. Kopalk niso imeli, samo obleko so malo gor potegnili in jo zavezali. Tam so tudi kurili ogenj in pekli nalovljene rake.

Radi se se tudi gugali. V.A. pripoveduje: *Pri Šimnovih je bila gugalnica pod streho. Tako je bila narejena, da si skozi okno ven priletel. Če bi kdo skozi okno padel, bi bil samo še pogreb. Osem do deset otrok se nas je gugalo. Drugače so bile gugalnice na več krajev. Prav nam je prišla tudi kakšna veja v gozdu, ki je visela dol in smo se malo pogugali.*

Pozimi so se, če so na coklah imeli nabite šince, drsali, še več pa sankali. *Starejši brat je imel velike sanke, s katerimi je vozil koks. In če ga ni bilo doma, smo mlajši vzeli te sani in se šli sankat. Spominjam se, da sem mu jih enkrat ukradla in se šla sankat. Bil je trd sneg, jaz pa brez žab in spodnjih hlač, in sem padla, tako da sem imela cel stegen do krvi podrsan,* ima nesrečne spomine C.P.

F.S. je bil eden redkih otrok, ki mu za igranje sploh ni bilo, saj tega ni bil vajen. Raje je delal, kot pa se igral. *Kje pa, da bi imel kakšne igrače. Mogoče je bilo kaj iz lesa skupaj zbito, to je bilo vse. Tudi nisem imel krtiča (sani), da bi se sankal, tako kot drugi. Samo stal sem in jih opazoval. Nikoli nisem rekel atu, da bi rad imel krtiča, saj sem vedel, da to ni mogoče, poleg tega ga tudi nisem hotel s tem obremenjevati. Enkrat sem imel smuči, ne pa tudi čevljev. Tako sem smučal samo s coklami. Če je smuča ušla, je šla z njo tudi cokla, jaz sem pa bos letel ponju.*

IGRAČE

Denarja je bilo komaj za moko, zato je bila igrača že razkošje. Imeli so jih, če so jih sami naredili ali jim jih je prinesel kakšen sorodnik. Igrali so se *z mečami* - žogami iz blaga, napolnjenimi z žaganjem. Punčke so bile iz cunj. Veliko razkošje je bilo imeti kupljeno punčko.

Pri Šparovčevih je Bog skozi *taveliko* okno pogledal, da so imeli takega dobrega strica v Ljubljani, ki je vsako leto za Miklavža otrokom nekaj kupil. *Med drugim sem od njega dobil fantka, ki se je navil in so se na zadnjem kolesu iskrice kazale. Enkrat mi je pa prinesel gasilce, tudi za navit. Še zdaj imam enega ptička iz pleha in 6 kegljev. Tako lepih igrač, kot so bile tiste, danes nikjer ne dobiš.*

V.A. pravi, da od igrač niso imeli kaj posebnega. *Imeli smo enega medveda na kolescih, s katerim smo se vsi vozili. K meni je večkrat prišel bratranec in smo se igrali v hiši. Ko je bil brat še majhen, smo ga dali na posteljo, mi pa smo se s tistim vozičkom vozili. Na tleh smo imeli steklenico kisa. Ne vem, kdo se je za tisto steklenico prijel, da se je prekucnila na tla in se je veliko kisa zlilo. Potlej je tisti bratranec takoj odšel, ker je vedel, da bo malo 'zaropotalo', midva s sestro sva pa vzela stare cunje in tisto pobrisala, da se ni nič videlo, samo smrdelo je. Ko sta prišla ata in mama domov, sta pogruntala, da je nekaj narobe. Bili smo kregani.*

OTROŠKO DELO

Življenje kovačev in njihovih družin se je pretežno vse življenje vrtelo okoli vigenjcev. V njem so cele dneve delali, izvedeli vse novice, nekaterim pa je bil tudi kuhinja in jedilnica. Le spali niso v njem.

Kovaški otroci so v Kamni Gorici delali še med obema vojnama. Ker so bile družine dokaj številčne, je bila velika starostna razlika med sorojenci, tako da so se lahko popazili med seboj. Največji delež pa so prispevali s svojimi drobnimi rokami, ko so obračali polizdelke in s tem omogočili staršem hitrejše in produktivnejše delo. Ves dan so morali biti na razpolago staršem, saj je bilo vedno treba kaj malega postoriti. Kako so se ob tem počutili otroci, ni bila starševska skrb, vendar so upoštevali otrokovo fizično šibkost in jim nalagali njihovim letom in zmogljivostim primerna bremena. Kar so naredili oni, ni bilo treba njihovim staršem, zato so bila to za odrasle drobna opravila, za otroke pa napor. Otroci za svoje delo niso bili plačani.

Če sta kovala oba starša, so morali otroci v vigenjcu več delati, morali so tudi pomagat kovat. Delo v vigenjcu je bilo za otroke samoumevno, tako kot delo na kmetih kmečkim otrokom.

Otroci so večkrat kar sami v vigenjc skočili, ker je bilo tam zelo zanimivo. Gledali so, kako so delali ladijske žeblje, ki so bili dolgi pol metra. V vigenjcu je bilo tudi zelo pestro, saj so kovači vedeli prav vse, kar se je v vasi dogajalo. Bilo je veliko smeha in nikoli dolgčas.

Drugače pa je bilo, ko so otroci v vigenjcu morali delati. Pozimi, ko je bilo zelo mraz in je zamrznil potok, kolesa niso več gonila mehov, so naredili na *pihanje* – samopih.

In tukaj so bili glavni otroci. Preden so začeli z delom, so morali razbijati led, ga topiti z gorečimi

butarami in ga polivati s kropom. Otroci so včasih morali tolči led, vedno pa so *gonili* samopih sem in tja, da so mehovi dajali sapo in so starši lahko kovali. Nihče ni ugovarjal, da ne bi. Palica je igrala vlogo, ne beseda. In otroci so delali, premrli in prezebli.

V.Š. ima na samopih grozne spomine: *To samo še zmrznil nisi. To je bil en tak debel kol, ki je stal pokonci in si ga moral tako goniti, da so se mehovi spet vzdigovali. To se ne da osem ur gonit – en meter in pol hodiš naokoli. To smo delali otroci: dva sta gonila vsak na svojo stran. Če si predstavljaš, kako sem bil oblečen, pa so bili drugi še slabše, pa v coklah. Saj to je bilo grozno. Vsak je prišel k svoji ješi skozi svoja vrata, ko se je malo bolj belilo in se je začela delat tema, je pa kdo od otrok ven ušel. »Zakaj pa nisi gonil?« »Me je tako zeblo, da sem mislil, da bom zmrznil.«*

Če so stari ata pihal, je bilo treba toliko žganja, če ne so bili pa sam hudič. Potem je pa ata naredil, da je bilo toliko višje, pa en velik suknjič mi je dal. Na ješo je dal veliko tresk in zakuril, da me ni zeblo. Dobra 4 leta sem bila stara, ko sem že pihala. Ampak drugje so pa morali večji, zato ker je bilo treba par korakov naredit. Pri nas je bilo pa tako fino, da nisi nič trpel, delat si pa moral. Pihati je bilo treba ves čas, dokler so kovali. Ponavadi je bilo tako mraz, da so šele sredi dopoldneva lahko začeli delat, ko se je malo otoplilo, se spominja M.V., ki je z enajstimi leti začela kovati namesto mame, ki ji je v oko priletela žareča sponka in je nanj oslepela. *Tisto leto smo bili pa reveži, saj je bila mama sedemkrat v bolnici in sem morala namesto nje kovat. Kovala sem skupaj z očetovo sestro in atom. Vsak je svojo ješo imel in smo okoli kovali. Med delom smo spregovorili samo kakšno besedo, saj smo morali trdo delati in za govorjenje ni bilo časa.*

V.A. v vigenjcu ni kaj dosti delal, ker je samo mama kovala. *Delala je manjše žeblje, ki jih je vedno samo eden delal. Pomagal sem toliko, da sem polizdelke ravnal, da jih je hitreje na ogenj dajala, da ji jih ni bilo treba obračat in izbirat. Ata je delal v skladišču, kjer pa pravzaprav ni bilo ničesar za pomagat. Včasih, ko je tam delala še ena stara teta, je bilo treba ta velike tračnike ravnat po zabojih in to sem ji večkrat pomagal. Ni bilo težko, saj si samo skladal tako, da jih je čim več šlo v zaboj. Pomagal sem bolj prostovoljno, ni bilo nujno – rad sem delal, pa kakšno jabolko sem za to dobil. Za delo me niso posebno prosili – če sem dol prišel, sem rad pomagal. Kar se dela tiče, smo v naši družini otroci imeli prednost, saj nam ni bilo treba toliko delat v vigenjcu kot ostalim.*

Poleg tega so otroci morali tolči koks, zlagati *krajnike* – polizdelke, ki so jih dobili iz tovarne Plamen, iz katerih so izdelovali planinčarje (žeblje za gojzerje), da so bili vsi v eno smer obrnjeni, preden so jih dali v vigenjc, tako da je bilo hitreje. *Se spomnim, da sta se ata in mama zaradi krajnikov enkrat zelo skregala. Bilo je tako mraz, da se mi je rok prijemalo, jaz sem pa morala zlagat. Tisto zimo me je potem ata k stari mami vozil, da sem tam na toplem tisto nabirala,* pripoveduje M.V.

S tem pa otroškega kovaškega dela še ni konec, saj so poleg vsega tega morali pomagati *špicat* – žebljem, ki so jih skovali očetje, so delali špice, če mama ni utegnila. Tako tega ni bilo treba delat očetu in je lahko več in hitreje naredil. Kar so udarili, je bilo bolje kot nič. Za 10-letnega otročiča je bilo to težko delo. Včasih je bilo treba ošpičit tudi 500 žebljev in bilo je zelo naporno. Tam, kjer je bilo veliko otrok in so špicali, je en otrok lahko končal šele takrat, ko je dobil bratovo ali sestrino zamenjavo.

V.Š.: *Atu sem pomagal špice delat za tisti čas, ko ni bilo šlosarije. Jaz bi seveda raje okoli hiše letal, kot pa očetu pomagal. Da otroka pripraviš, da ti dve uri goni kladivo, da na koncu že ne veš, ali bo špica ratala, ali bo okroglo ali ploščato, mu ne moreš zamerit. Če dela takrat, ko je zelo vroče, je ves moker, če je pa mraz, je pa ves zmrznjen. Če drugam ne, je v noge zeblo. Najbolje je bilo pravzaprav takrat, ko je deževalo.*

F.S. je začel kovati z 8 leti. Vendar je tudi že prej atu pomagal: nesel mu je hrano, odnašal pepel in kaj podobnega. Potem je pa že poskušal kovat. Ata mu je nekajkrat pokazal, kako se dela, potem je pa moral kar sam delati. Ko je ata videl, da mu gre, je pa kar namesto mame koval. Jegre se je moral sam naučiti kovati. Prav tako je enemu, ki je imel tudi trgovino, pomagal špice delat. Po šoli je šel tja in bil tam tudi celo popoldne. Delal je zastonj, samo mama je v trgovini dobila kakšno stvar več. *Vstajal sem ob pol šestih in šel v vigenjc kovat. Potem sem šel pa v šolo. Po šoli sem spet koval. Toliko časa sem moral biti v vigenjcu, dokler časa je bil ata. Prej sem šel lahko le, če sem imel nalogo. Brat pa ni tako rad delal. Včasih je kar ušel, potem je pa zvečer prišel domov in je bil tepen. V vigenjcu smo samo delali. Tam ni bilo nobenega govorjenja. Vsi so bili zatopljeni v delo, pa tudi slišalo se ne bi nič. Sicer pa, jaz sem bil otrok in kaj naj bi se jaz z njimi pogovarjal. V parih besedah, pa smo bili zmenjeni. Drugače se je pa v vigenjcu vse zvedelo. Če je imel kdo god, je prinesel pijačo, potem so pa imeli debato. Otroci smo pa delali. Enkrat se spomnim, da je imel eden od kovačev god, pa je prinesel špirit. Žeblje je prodal za špirit. Mene je pa ata poslal k studencu, ki je bil grozljivo mrzel, po vodo, da so ga razredčili.*

Prav tako sem moral rovnat krajnike. Ko sem bi star 13 let, sem že vozil stokilske zaboje. Delal sem vsak dan, zato je bilo za igro bolj malo časa. Če ne bi otroci pomagali delati, bi bilo še slabše. Jaz sem imel srečo, ker sem rad delal. S 14. leti sem že v tovarni Plamen delal in sem tudi po 200% presegel normo.

Kovači so otroke zelo radi izkoriščali za kake stvari: *Enkrat so me pripravili do tega, da sem šel v Radovljico po pivo. Pri Kovaču sem dobil voz, pa sem šel. Kako sem nastradal. Pripeljal sem ga 50 l. Krčmar mi je dal gor led, ker je bilo poleti, pa sem hitel, da se pivo ne bi segrelo. Ko sem prišel, pa namesto da bi mi dali vsaj en požirek, me je eden od njih zagrabil in me obesil na žebelj, da sem gledal, kako so ga pili.* F.S je šel s tem namenom, da bi vsaj kaj dobil, drugače ne bi šel.

F.K. se je kot otrok izognil težkemu kovaškemu delu, vendar pa je kasneje kovanje postalo njegov kruh. *Pri nas je samo ata koval. Veliko sem bil pri njem v vigenjcu in večkrat prišel domov bolj umazan, kot če bi koval. Imeli smo malo zemlje, ki jo je bilo treba obdelovat, zato kot otrok nisem koval. Če ni bilo oglja, smo nabirali borove storže, da so z njimi kurili. To smo pa morali delati. Sem se pa šel učit za kovača. Pokojni mojster Jože Bertoncelj je prišel k mojemu očetu in rekel: »Tegale ti bom pa jaz vzel.« Mislil je name. In tako je bilo. Če bi bil danes še enkrat mlad, bi spet šel za kovača.*

Prav tako se je J.K. izognil težkemu kovaškemu delu. *Poleti, ko so kmetje k očetu pripeljali konje podkovat, sem moral muhe odganjat. Če sem bil priden, sem dobil kakšen dinar od kmeta, pa še tega sem moral takoj atu dati. Otroci smo bili brez denarja. Kakšno težko fizično delo, dokler nisem zrasel, mi ga ni bilo treba opravljat. Moral sem hodit v gozd po drva, butare nosit, drugače me pa ata ni pustil delat toliko časa, dokler nisem odrasel.* Pozimi pa se je tudi on težko izognil samopihu. *Oče je pozimi velikokrat zvečer delal, saj so šele takrat kmetje pripeljali konje za podkovat. Takrat sem tudi jaz moral pomagati. In če je bila voda zamrznjena, sem moral gonit meh – ure in ure. Rad ali ne – moral sem. Včasih me je prišla zamenjat mama, ali pa sestre.*

SKRB ZA DRVA

Ob sredah in sobotah so v Kamni Gorici kovači končali delo prej kot druge dni in se odpravili v gozd po drva. Vedno so šli z njimi tudi otroci. Suha drva so lahko nabirali kjerkoli. Nabiranje drv je bilo prijetnejše kot pa delo v vigenjcu, saj so se otroci zraven lahko tudi igrali, medtem ko je ata delal butare, za vsakega primerne velikosti.

Hoditi po drva se mi ni nič hudo ali težko zdelo. Hodili smo ob sredah. Ata je sekal, z mamo sva pa nosili. Ta debele konce je pa ata znosil. Imeli smo vozek, s katerim smo drva pripeljali domov. Večji del jih je mama scepila, samo ta debele, ki se niso mogle s sekiro, sta skupaj z atom požagala, se spominja M.P.

V.Š.: *Mi smo šli v gozd skoraj vsak dan. Po kosilu smo vzeli vrvi in šli vsak po svojo butaro. Če nisem šel z atom, sem šel pa s teto, ki jo je bilo v gozdu zelo strah. Jaz sem najraje v listju spal.*

C.P. se spominja, da so vsak dan šli v Bukovje po drva. Nosili so jih od Save gor in jih trikrat prekladali. Hodili so s starejšim bratom, vsi otroci, do najmlajšega. Če pa kateri ni hotel iti, se je brat razjezil, sekiro okoli obrnil in jih s *štilom* po riti namahal.

Da otroci ne bi imeli preveč odvečnega časa, so morali pomagati tudi doma. Ob sobotah so kovali samo dopoldan, popoldan pa so postorili hišna opravila. Hišna dela so opravljale predvsem deklice. Če pa jih ni bilo, so morali tudi fantje prati, ribati ali čistiti čevlje. V.A.: *Otroci smo pomagali, seveda. Ob sobotah je bilo treba hišo poribat, ker je bil lesen pod. To sem pa še jaz precej, največkrat s sestro. To nisem rad delal. Raje bi se zunaj igral.* Ribali so s krtačo – po širokih, špranjastih dilah, pribitimi s kovaškimi žeblji. Potem so tla prekrili s časopisom. Največkrat je potem ata prišel domov s kovaškimi coklami, pa je bilo spet umazano.

To mi nikoli ni bilo treba delat – ribanje in podobno. To so imele sestre na čez. Pomagale so mami. Ribanje je bilo ob sobotah – bili so leseni podni, ribali pa so s krtačami, brez mila. Toliko časa je bilo treba drgnit, da je vse šlo stran. Takrat se ljudje niso nič pazili. Ko je bilo poribano, je oče prišel noter v coklah, sestre so bile hude, pa ni nič pomagalo, se spominja J.K.

Perilo so prali ročno. Tudi otroci, predvsem punčke, stare okrog 10 let. Perilo so skuhali, dali noter malo *radiona*, ko se je ohladilo, so ga pa odnesli k perišču na potoku. Potem so s perilom udarjali po kamenju ali pa so imeli s seboj leseni perišnik in so tam prali, navadno rjuhe. Če drugega ne, so morali otroci mami pomagat nesti na perišče.

Najmlajša sestra je bila stara dve leti, ko je mama oslepela, zato sem ji bila kot druga mama. Poleg tega sem delala še vsa gospodinjska dela. Morala sem tudi ribati in prati – najprej v škafu, potem pa v potoku. Nikoli se nisem imela časa igrati, ampak sem morala samo delati, pripoveduje M.V.

VAROVANJE MLAJŠIH OTROK

Večinoma so se otroci popazili kar med seboj in mimogrede, saj so bile družine dokaj številčne, starša pa zaposlena. Prav preveč jih nihče ni pazil. Kaj potem, če so se malo drli. Če je bilo kaj strašno narobe, so pa prileteli povedat v vigenjc. Bili so obuškani, neštetokrat so padli v vodo, potem pa so se šli v vigenjc na ješo posušit. Niso pa padali samo v vodo. *Spomnim se, ko je brat padel v gnojnico; samo lase sem še videl. Hitro sem ga zagrabil, če ne bi utonil*, pravi F.S.

Mama je rekla: »*Jaz zdaj grem. Glej, da se komu ne bo kaj zgodilo,«* pripoveduje F. K. *Imeli smo*

pletene košare na 4 noge, da se je lahko gugalo. Spomnim se, da smo jih gugali in potem poslušali, ali se bo otrok začel dreti ali ne. Pa sem enkrat tako močno zagugal, da je mlajši brat ven padel. Potem me je pa mama obtožila, da sem ga hotel ubiti. Vozil sem tudi mlajšega brata. Po cesti pa je bil makedam. Punce so se zadrle: »Avto!« Jaz sem sunkovito zapeljal na kraj, pa se je voz prevrnil in z njim mlajši brat. Padel je v vodo, jaz pa sem letel naprej in ga pri mostu ven potegnil.

Ker je bil J.K. najmlajši, so ga varovale starejše sestre. *Spomnim se, da so me sestre morale vozit po vasi v vozičku in jaz nisem hotel iz vozička. Velikokrat so me tudi stresle in potolčenega domov pripeljale in vedno rekle, da sem sam padel.*

Tudi V.A. je varoval mlajšega brata in to imel za zabavo: *Z vozkom smo letali okrog. In če je bil srobret, smo ga še okrasili. Voz je imel štiri železna kolesa in pleteno košaro. Vse skupaj je bilo kar precej visoko. In tako smo letali gor pa dol po cesti. Tudi več otrok skupaj.*

V. Š. pa je varovala starejša sestra Micka. *Ata je rekel, da komur bo Tinček shodil, bo dal 10 dinarjev. In med igro sem shodil. Ko je prišla domov, je Micka pozabila povedat, da sem shodil. Naslednji dan je pa me je ata na noge postavil in sem shodil. Micka je rekla: »Ata, saj je meni shodil, samo pozabila sem vam povedat.« Ata pa je rekel: »To ti pa ne verjamem, saj bi ti gotovo prvo sekundo to prišla povedat.«*

VZGOJA IN KAZNOVANJE

Starši so svoje otroke strogo vzgajali. Vzgajali so jih v poštene, delovne ljudi. Na splošno so bili kovači zelo pošteni, kar se je kazalo tudi v tem, da so čez dan imeli hišna vrata na stežaj odprta, ponoči pa odklenjena. Tudi vigenjcev niso zaklepali. Nikoli ni nihče nič ukradel. In otroci so to spoštovali. Spoštovanje so izražali tudi z onikanjem staršev in starejših ljudi. Vedeli so, kaj lahko in česa ne smejo. In tega so se držali, zato niso bili veliko tepeni.

Nikoli nismo bili tepeni brez razloga; če smo vedeli, da smo kaj ušpičili, smo se bali, saj smo vedeli, kaj smo naredili narobe, pravi F.S in dodaja: Ata me je samo nekajkrat udaril, ker nisem znal udarit po žeblju in sem zraven udaril. Potem sem se pa tako pazil, da sem jih 50 kg na dan naredil.

V.Š. pravi: *Saj noben oče ni imel časa otroka nabit. Kdaj naj ga pa nabije? Zjutraj ob petih so šli kovat. Do opoldneva je koval. Če si opoldne prišel domov in povedal, kaj si ušpičil, ali naj bi za tiste pol ure, ko je bil doma in si odpočil, še tebe pretepel? Saj mu še na misel ni prišlo. Ata so večkrat rekli: »Frdamen se ti nabirajo!« Ampak natepli me pa niso nikoli.*

Enkrat se spomnim, da sem nekaj ušpičil, pa se ne spomnim več, kaj. Ata mi je obljubil, da me bo namahal. Imeli smo ravno seno in še nekaj drugih del. Cel dan sem zelo delal, sem mislil, mogoče bom pa odslužil. Zvečer, ko smo povečerjali, pa sem jih ravno tako dobil. Rekel sem si, da ne bom jokal, vendar je ata toliko časa udarjal, da sem se zajokal, potem je šele nehal. Kar je bilo obljubljeno, je bilo treba do konca speljat. Niso nas veliko tepli, samo včasih sem jih pa dobil. Od mame nikoli, od ata sem jih pa včasih. Saj ni bil tako strog, samo če je pa nekaj rekel, je držalo, je pripovedoval V.A.

Tepena je bila tudi M.P.: *Edino spomnim se, da me je ata natepel, ko sem imela rojstni dan, ker sem se zlagala. En stric mi je dal 10 dinarjev, jaz sem pa doma povedala samo za 5 dinarjev. Takrat sem kupila bonbone in jih razdelila drugim otrokom, vendar nisem bila za to tepena, ampak ker sem zamolčala 5 dinarjev.*

Svojo zgodbo ima J.K. *V vasi je bil pek Miha, ki je imel pekarno. Istočasno je bil kovač – imel je svojo ješo in svoje ljudi. Bil je vaški posebnež. Nobenemu otroku ni nič dal, če si ga prosil. Je rekel: »Ali imaš denar?« Vedno sem ga vprašal: »Stric Miha, ali imate žemljico?« »Janezek, denar.« Denarja pa nisem imel. Prosil sem ga v nedogled. Spomnim se, da sem našel lepilo za gumo, ki je fino gorelo. Ko je Miha prišel mimo, sem ga spet vprašal, če mi da žemljico, pa je rekel ne. Jaz sem šel za njim, prižgal lepilo, ga vrgel v koš in zbežal. Oče me je pa videl. Če me pek ne bi videl, jaz ne bi nič kasiral. Ko se je pa pek obrnil, je videl mene in očeta. Jaz sem šel k atu. Nič ni rekel, samo metlo je vzel. Ko je pek prišel, sem jih jaz že dobival. In to zelo. Takrat sem bil tepen prvič in zadnjič. Ko je ata videl, da me je preveč, je pa še peka. Tako da sva bila oba tepena. Od takrat me je Miha opazil. V cerkvi sem bil ministrant in mi ni hotel nič v pušco dati. Dregnil sem ga enkrat, dvakrat. Ko sem ga tretjič, se je stegnil v suknjič, spustil v pušco in nič ni zacvenketalo. Noter je dal gumb. Jaz sem pa tisti gumb ven vzel in mu ga nazaj vrgel. Župnik je pa to videl. Po maši sem moral počakati. Župnik me je najprej okaral, potem mi je pa kovača dal. To je bilo takrat 5 kg kruha. Denar sem nesel domov.*

Otroci se kaznovanju niso mogli izogniti v šoli. *Učitelj je imel tudi eno bambusovo palico, ki jo je zvijal. To je bila groza. Mislim, da sem bil že v zadnjih razredih, ko je pred menoj sedela ena punca, kar dobro razvita. Z Jožem sva jo spraševala, naj pokaže, kako je nekaj naredila, pa ni hotela. Potem sva jo pa začela s peresom štokati, ona pa naju je zatožila učitelju. Učitelj naju je pa s tisto bambusovo palico natepel. Nobenega konja nisem videl tako tepenega, kot je on naju tepel – kamor je priletelo. Čez tri dni, ko so me doma v lavorju umivali, so rekli, da je bil ves hrbet plav. Jaz pa še nisem nič povedal. Atu je bilo grozno povedat to resnico. Drug dan je ata šel v šolo in rekel učitelju : »Ivan, saj ga lahko nabiješ,*

samo ubiti mi ga pa ni treba!« Od tistega časa pri Žagarju nisem bil nikoli več tepen, se spominja V.Š.

Slabe spomine, kar se tepeža učitelja Žagarja tiče, ima tudi F. S: *Veliko nas je tepel. Enkrat smo mu palico narezali, pa nas je zaprl. Ušli smo mu, naslednji dan smo pa klečali. Ker smo vedeli, da nas bo spet s palico, smo jo spet narezali. Ko je udaril, se je palica razletela, on je pa besnel, nas zmerjal in vpil. Natepel nas pa potem ni. Doma smo povedali, da smo bili tepeni. Starši so vedeli, da ne brez razloga. Mama pa je dejala: »Nič ne bo z vami, nihče noče ubogat.«*

Tudi J.K. je učitelju narezal palico. *Enkrat me je učitelj prosil, naj mu prinesem štiri metrske leskove palice in naj jih lepo obdelam. Ko sem jih doma delal, mi je oče namignil, naj jih zarežem, da ne bo preveč bolelo. Seveda sem to naredil, in učitelj je palice najprej na meni preizkusil. Seveda so se razletele, zato je drugemu naročil, da je cele prinesel.*

Učitelji pa niso kaznovali samo porednosti, ampak tudi neznanje. Koliko je 8 x 8, se je najbolje zapomnil V.Š. *Spomnim se, ko je učitelj Žagar spraševal poštevanko. On je rekel 'naštevanko'. Vprašan sem bil, koliko je 8 x 8. Ker nisem takoj odgovoril, me je udaril z ravnilom in mi dal za kazen, da moram do naslednjega tedna 500 krat napisat 8 x 8 = 64. Ko sem prišel domov, sem povedal, kaj je bilo v šoli. Oče je rekel, da naj rečem nadučitelju, da mi da papir, potem bom pa napisal. Ko sem to rekel nadučitelju, me je poslal h Katici v trgovino po dva velika škrniceljna, češ da gre gor ravno 500 računov. Jaz sem seveda malo pogoljufal in mislil, kako bom učitelja okrog prinesel. Vendar pa me je le učitelj. Rekel je, da ker ne znam šteti do 500, moram še 300 krat napisati. Od takrat naprej sem ob kateri koli uri vedel vso poštevanko, še posebej pa, koliko je 8 x 8.*

PRAZNIKI

V tistem času so praznovali samo cerkvene praznike, ki so s svojimi obredjem med seboj močno povezali družinske člane. Otroci so se jih še prav posebej veselili, saj jim niso razbili le enoličnih vsakdanov, ampak so od njih imeli tudi koristi. Kar so dobili, jim ni bilo treba dati staršem, ampak so lahko sami obdržali – največkrat pojedli. Otroci so si najbolj zapomnili Miklavža, božič in veliko noč.

Pri Arhovih so otroci za Miklavža dobili orehe, hruške, kakšen zvezek in svinčnik, drugega ni bilo. Redno, vsako leto, je Miklavž prinesel tudi palico. Vsakemu svojo. Zvečer so molili: *Svet' Miklavž, posuj, posuj z nebes zares orehov, jabolk, hrušk!* To so včasih molili po pol ure, odvisno od tega, koliko so bili pridni – če so bili bolj pridni, je prej posul. Valentin je do tretjega razreda verjel, da Miklavž posuje, da pa prinese, pa do prvega.

C.P. na Miklavža nima lepih spominov. *Spomnim se, ko sem bila v prvem razredu, so drugi Miklavžu pisali, potem sem mu pa še jaz, kaj naj mi prinese. Sošolki, ki je bila premožna, je Miklavž res skoraj vse tisto prinesel. Jaz pa, ki sem v sveti veri živela, da res prinese Miklavž, sem pa listek pustila v šoli. Drugi dan pridem v šolo, otroci so se hvalili, kaj jim je prinesel Miklavž, meni pa ni nič prinesel. Pogledam pod klopjo, je bil pa listek še vedno tam. Prijokam domov in rečem: »Vsem je Miklavž prinesel, meni pa prav nič.« Mama pravi: »Že nisi pridna.« Jaz pa kar jokam in jokam. Verjetno sem se ji zasmilila in mi je rekla: »Sv. Miklavž sta ata in mama. Če imata denar, kaj kupita, če ga pa nimata, pa ne moreta.« Od takrat sploh nisem bila več navdušena nad Miklavžem in ni mi bilo čisto nič do tega.*

Okoli Miklavža smo bili izredno pridni. Sosedova Mara je rada delala za dom larfe. Enkrat je šla mimo naše hiše in slišala, kako smo se notri drli. Potrkala je na vrata in pokazala larfo. Ježeš Marija. Za pečjo smo bili tako na miru, kot da bi bili pribiti. Ata so prišli iz kovačnice vsi začudeni, kaj da je tako tiho. Rekli smo mu, da je bil parkelj, on pa je odgovoril, da ga je srečal, se spominja V.Š.

Božič je bil najljubši praznik kovačev, saj so se takrat lahko posvetili družini. Na božični večer so radi prepevali. Po večerji so šli otroci po vasi od hiše do hiše, peli in gledali jaslice. Zbralo se jih je pet ali šest. Povsod so bila odprta vrata – do desetih. *Teta je ves dopoldan ribala pod, zvečer so pa otroci prišli pogledat jaslice in so vse pomazali. Vendar ni bil nihče hud, saj so zelo cenili hišne jaslice. Ko je brat postavljal jaslice, je sigurno pri vsakem pastirčku vsaj eno pesmico zapel; postavljal jih je pa dva dni,* pravi V.Š.

Pripravili smo se delat jaslice – postavljali smo jih otroci in se kregali, kje bo kaj stalo. Imeli smo že tudi dreveščekek. Ker pa ni bilo denarja za obeske, smo nanj dajali orehe, zavite v zlat papir, in deščice, se spominja J.K.

Velikonočni prazniki so se praznovali po predpisih. Začeli so se na velikonočni torek, na sredo smo šli v cerkev z ragljami. Jaz sem imel ropotec. Ropotali smo pred cerkvijo, pa na stopnicah in po vasi, pred vigenjci. Kjer jih je bilo več, bolj smo ropotali. Takrat so tudi kovači malo prenehali z delom in poropotali. Kovači so ob poldne prenehali s kovanjem in počistili vigenjce. Veliki teden je bil čas pospravljanja. Vsa vas je bila pometena – bila je pripravljena za procesijo. Na soboto je bil žegen in procesija. Veliki ponedeljek je bil pa mladinski praznik. Govorili smo, da gremo v Emavs na Lipnico. En del mladine je šel na Polico, drugi pa na Vreče. Tisti, ki so bili že malo zaljubljeni, jim je bilo na Vrečah še posebej lepo. Igrali smo se igrice – kozo smo zbijali, gnilo jajce smo se šli, trden most. Starejši so fucali, mi smo pa pirhe takalali. Štrucanja je bilo veliko. Eni so celo leto jajca zbirali, da so bila čim trša, se spominja V.Š.

Nanjo smo se pripravljali. Začelo se je že na cvetno nedeljo. Obvezna je bila izdelava butarc. Nabirali smo več vrst lesa za izdelavo. Delali smo jih zase. Če te je imel kakšen kmet rad, ti je dal še jabolko, da si imel lepo okrašeno, če je bila gor pomaranča, je bilo pa že nekaj posebnega. Cel teden do velike sobote smo šli po žegnan ogenj. Otroci smo pripravili gozdno gobo. Dali smo jo v ogenj in leteli domov, da smo prižgali ogenj v kmečki peči, da se je spekla potica. Popoldan se je neslo k žegnu. Po žegnu smo dobili vsak en košček potice, en jajc, košček mesa in hren. To je bilo najslajše in najboljše, kar je bilo. Na veliki ponedeljek nas je oče peljal v Emavs na Lipnico, kjer smo malicali, če je bil denar, drugače pa nič. Otroci smo se lovili okrog, starši so bili okoli miz in kaj pili. Ker so bila jajca v 'božjih rokah', je vsak otrok dobil samo en pirh ali dva. Pirhe smo hodili iskat tudi h kmetom. Vedno smo dobili tudi pirhe pri eni mami, ki je imela vse otroke 'zamerkane' – če si prišel dvakrat, naslednje leto nisi dobil pirha, pripoveduje J.K.

M.P. pravi: *Z možnarji so streljali. Za veliko noč nismo hodili nikamor. Samo na veliki ponedeljek smo hodili na Lipnico v Emavs – to je po cerkvenem pripovedovanju. Tam smo malo pojedli.*

SEJEM

Na dan zavetnikov fare in za birmo so v vas prišli kramarji in Pod lipo postavili stojnice, na katerih so prodajali različne stvari: copate, sponke, konjičke, ki v riti piskajo (piščalke), mačke v žaklju (škatla, v kateri je bilo kakšno presenečenje) bombone, piškote, obeske, rožne vence, drobnarije. Ljudje so le na sejmih kupovali take stvari. In to je bilo za otroke posebno doživetje. Hodili so okrog stojnic in kdor je imel denar, je kaj malega tudi kupil. Večinoma pa so samo gledali, kakšne lepe stvari prodajajo. Starši so najraje videli, da so se stojnicam otroci kar izognili, da niso videli, kaj vse imajo, saj so le redki dobili denar, da so si kaj lahko privoščili.

Jaz sem vedno kupil eno cigaro iz sladkorja, ki je stala 50 par. Nekateri pa so kupili tudi 'mačka v žaklju', ki je stal 1 dinar, pa še kakšen nožiček. Jaz pa ne. Meni se je vedno zdelo škoda denarja, pravi V.A.

Enkrat mi je samo malo zmanjkalo, da bi lahko kupil mačka v žaklju. Pa se me je tisti gospod usmilil, in mi ga podaril. Ne spomnim se več, kaj sem dobil, vem pa, da sem bil tako vesel, da sem takoj letel domov mami pokazat, se spominja F.S..

To je bila posebno počaščena zadevščina. Takrat so bile ene pištole, v katere si dal zamašek in je počilo. Kako sem s tisto pištolo pokal! Ko me je Bohinčev kmet vzel s seboj, da sva šla po pesek, se je konj ustavil sredi klanca. Jaz sem pa na petelina pritisnil in je tako počilo, da se je konj na vrhu komaj ustavil, tako se je ustrašil, pove V.Š.

ŠOLA

V življenju kovaških otok med obema vojnama je šola igrala veliko vlogo, saj jim je zagotavljala 'podaljšano' otroštvo. Vsaj za pol dneva jih je iztrgala iz sveta dela in odraslih ter jim omogočala nadomestek za vse tiste stvari, ki se niso mogle realizirati v družini. Bili so skupaj z vrstniki in se učili tistih drobnih, vendar pomembnih stvari, ki so jih lahko uporabili v vsakdanjem življenju in za katere starši niso imeli časa, da bi jih naučili (ročna dela, izdelovanje barčic...). Tudi staršem je šolanje otrok veliko pomenilo, saj v večini sami niso bili izobraženi in so ta svoj primanjkljaj skušali nadomestiti pri svojih otrocih – v večini družin je bila šola vedno na mestu pred delom. Šola je otrokom pomenila tudi vez z zunanjim svetom, predvsem za tiste, ki so pozneje šolo obiskovali v Radovljici. Tisti pa, ki so ostali v vaški šoli, so hrepeneli po tistem dnevu, ko bodo šli na šolski izlet.

V šolo so šli s sedmimi leti. Šola je bila v Kamni Gorici, in sicer višja dvoletna, kar je pomenilo 8 razredov. Prvi in drugi razred sta bila združena, prav tako tretji in četrti razred. Potem je bila pa ponavljalna šola, kamor so hodili do 15. leta.

V šoli so bili od pol osmih do približno dveh. K pouku so hodili z nahrbtnikom, v katerem so imeli mapo, pivnik, zvezke in peresnico. Vse knjige so ostale v šoli, kar so potrebovali za domačo nalogo, so prepisali v zvezke. Konec leta je učitelj stare knjige prodajal, kdor je pa želel imeti novo, je dal učitelju denar in ta mu je v naslednjem letu priskrbel knjigo.

Učili so se računati, slovenščine in lepopisja. Zelo radi so imeli ročna dela, ker so se veliko naučili in so ga vsi znali. Dekleta so vse znanje o gospodinjstvu dobila v šoli. Vsaka hiša je imela svojo ptičjo hišico, ki so jo naredili v šoli. Tudi drevesa so se učili cepiti, četudi v vasi ni bilo veliko sadnih dreves. Prav tako tudi dekleta, čeprav so one imele svoje reči: vezenje, pletenje, krpanje. Ko so se učili krpat nogavice, so jih kar od doma prinesli in v šoli zakrpali. Iz volne so delali verižice, ki so jo potem dali v knjigo za označevanje strani.

V.A.: *Jaz sem hodil tri leta tukaj v Kamno Gorico, potem pa dve leti v Radovljico, ker je bil učitelj tukaj zmeraj enkrat bolan in je bilo malo pouka, zato so nas nekatere prepisali v Radovljico. V Radovljico smo radi hodili, saj je bila dolga pot in smo včasih hodili tudi po tri ure. Vse sorte je bilo treba opraviti med potjo. Doma smo bili kregani, ker so vedeli, da se v eni uri pride, in če smo hodili več, so vedeli, da smo med potjo kaj počeli.*

M.P.: *Jaz sem do 10. leta hodila v Kamno Gorico, potem je bila pa ponavljalna šola. Vsi tisti, ki smo nameravali še hodit v šolo oz. so doma pogruntali, da bi lahko šli, smo hodili peš v Radovljico v*

šolo. Dve leti smo hodili v Radovljico, potem sem šla pa jaz na Jesenice v meščansko šolo – hodila sem tri leta, potem se je pa vojna začela.

V.Š. o učiteljih pripoveduje: *Vsak učitelj, ki je prišel z učiteljišča, je moral dve leti opravljati staž zastonj. Učitelji so bili kakor skozi sito dani. Bili so modri ljudje, ko so toliko otrok učili. Imeti 60 otrok v razredu in jih na 4 dele razdelit, pa vse naučit, ni lahko. Učitelj je bil zelo dober. Vendar je tudi tepel. Iz šole nisi šel, dokler nisi znal. Šolski učitelj je poznal situacijo v vasi in ni kaj dosti dal na to, kako si bil oblečen.* Pri njih doma je bila šola na prvem mestu. *Moj oče je bil privatni mojster, ki je z odliko naredil izpit, vendar ni bil tako šolsko izobražen kot mama, ki je odlično računala. Ata so vedno rekli: »Otroci, pojdite se domov učit, meni tega manjka!«*

ZAKLJUČEK

Po sledeh spomina lahko otroštvo v Kamni Gorici dojamemo kot poseben, vendar ne ločen segment kolektivnega življenja. Poseben zato, ker je obstajala zavest o otroški posebnosti, hkrati pa otroci niso imeli toliko osebne svobode, da bi prosti čas lahko preživeli neodvisno od starševskega nadzora.

Če moderno pojmovanje otroštva smatra otroka osvobojenega produktivnega dela, tega nikakor ni mogoče trditi za kovaške otroke v Kamni Gorici pred drugo svetovno vojno, saj je bila njihova vloga pri doseganju visoke produktivnosti zelo velika. Lahko pa rečemo, da je iz 'otroškega dela', ki so ga opravljali kovaški otroci, jasno razviden pojem otroštva, saj se kaže v prepoznavanju razlik, ki so jih delali starši med odraslimi in otroki. V obdobju med obema vojnama so v Kamni Gorici že obstajali zametki modernega razumevanja otroštva, ki se kažejo v ločenosti narave otrok od narave in vedenja odraslih.

Pričujoči prispevek je nastal na podlagi diplomske naloge Lee Zlodej, *Otroštvo kovaških otrok med obema svetovnima vojnama,* Fakulteta za družbene vede, Ljubljana 1997.